

## **ҚАЗАҚСТАНДА ЖҮН ӨНДІРІСІН ДАМЫТУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ МЕН БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ**

Бактияр Т.К., 3 курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

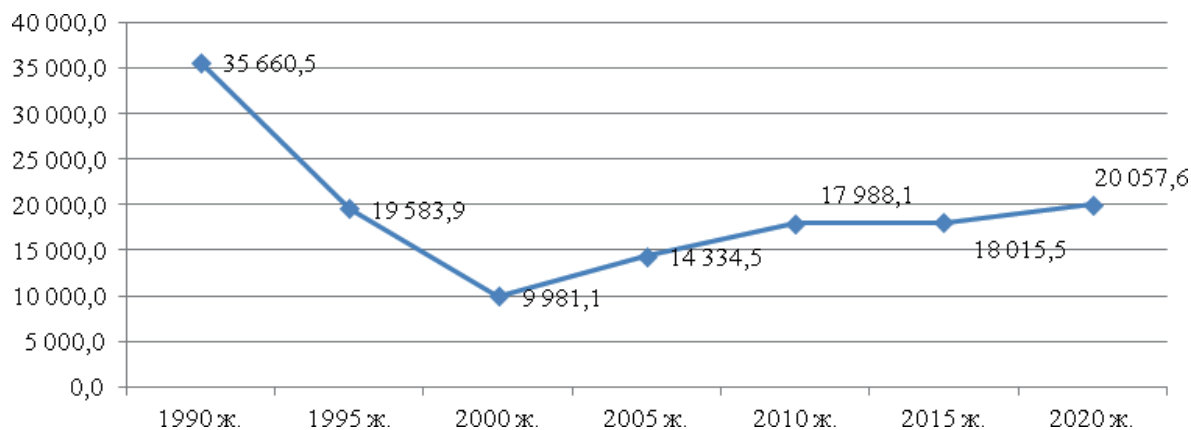
Жүн – экологиялық таза табиғи материал. Ол өзінің құрылымы бойынша адамның шашына өте ұқсас. Жүннен өндірілген киім түрлері адам денесінің тыныс алуына және жылу сақтауға мүмкіндік береді. Адамдар қолданатын жүн түрлерінің ішінде ең көп таралғаны қой жүні. Ол трикотажды тоқуға арналған жүн иіруде және жүн өнімін тұрмыстық өнімдер өндіру саласында қолданылады. Қой жүні серпімді және жүн талшықтары тығыз болады. Жүннің спиральды пішіні ластанудан және жауын-шашыннан қорғайды. Меринос қойының жүні ең жоғары сапалы қой жүні болып саналады [1].

Қой шаруашылығы - қазақ халқының ежелден келе жатқан тарихи дәстүрлі мал шаруашылығының саласы. Дегенмен, жеңіл өнеркәсіпке келетін болсақ, жоғары сапалы жіп шығару елімізде ішкі нарығының сұранысын 8 пайызын ғана қамтиды. Соның салдарынан елімізде жоғары сапалы жіп өнімді 90 пайыз сырттан әкелінеді. Сондықтан жеңіл өнеркәсіп жоғарғы әлеуметтік маңызды сала болып табылады. Қазақстанда бұл сала ауыл- аймақтардағы жұмыссыздықты азайтудың жолы болып табылады.

Қазақстанның қой шаруашылығын дамытудың әлеуеті зор. Онда қой шаруашылығында көп ғасырлық тәжірибесі бар, сонымен қатар 180 миллион гектардан астам табиғи жайылымдар бар, бұл жалпы ауыл шаруашылығы алқаптарының 80,5 пайызын құрайды. Өнімсіз кең аумақтардың болуы республикада қой шаруашылығын дамытудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Осы табиғи байлықтарды игеру арқылы ел халқының 41% жуығы тұратын ауылдың әлеуметтік мәселелері де шешімін таппақ [2].

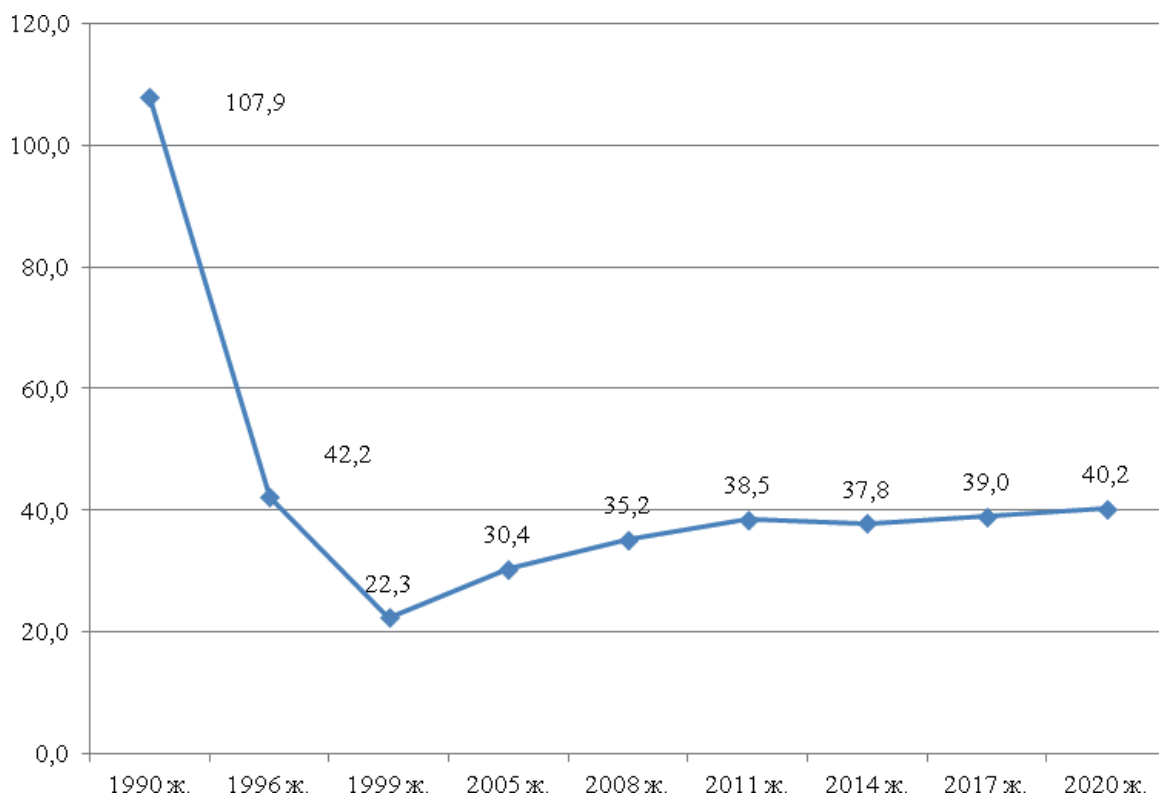
Жүн өңдеу кәсіпорнын салудың негізгі алғышарты – еліміздің тоқыма өндірісін кезең-кезеңмен дамыту, ішкі және сыртқы нарықта терең зерттеу арқылы биязы және жартылай биязы жүннен алынатын кашемир материалына сұранысты арттыру; дайын өнімді одан әрі өндіру үшін отандық шикізаттың жетіспеушілігін азайту, отандық өңдеу өнеркәсібін құру және кеңейту қажеттілігі [3].

Қазіргі кездегі Қазақстандағы қой басының даму динамикасы 1 суретте көрсетілген. 1 суретте Республика бойынша 1990-2020 жылдар аралығындағы қой мен ешкінің саны көрсетілген.



Сурет 1 – Қазақстандағы қой мен ешкі саны, мың бас

2020 жылы бұл көрсеткіш 1990 жылмен салыстырғанда 43,7% төмендеген. Әсіресе ең төменгі көрсеткіш 2000 жылы болды. Осыдан кейін біртіндеп шаруашылықтың бұл түрі дами бастаған. Ол мал шаруашылығын мемлекеттік қолдаумен тікелей байланысты. 2020 жылы еліміздегі қой мен ешкінің саны 20 миллионнан асқанымен, сұранысқа ие биязы және биязылау жүнді қойлар басы 2,3 млн. аспайды [4].



Сурет 2 – Қазақстандағы жүн өндірісі, мың тонна

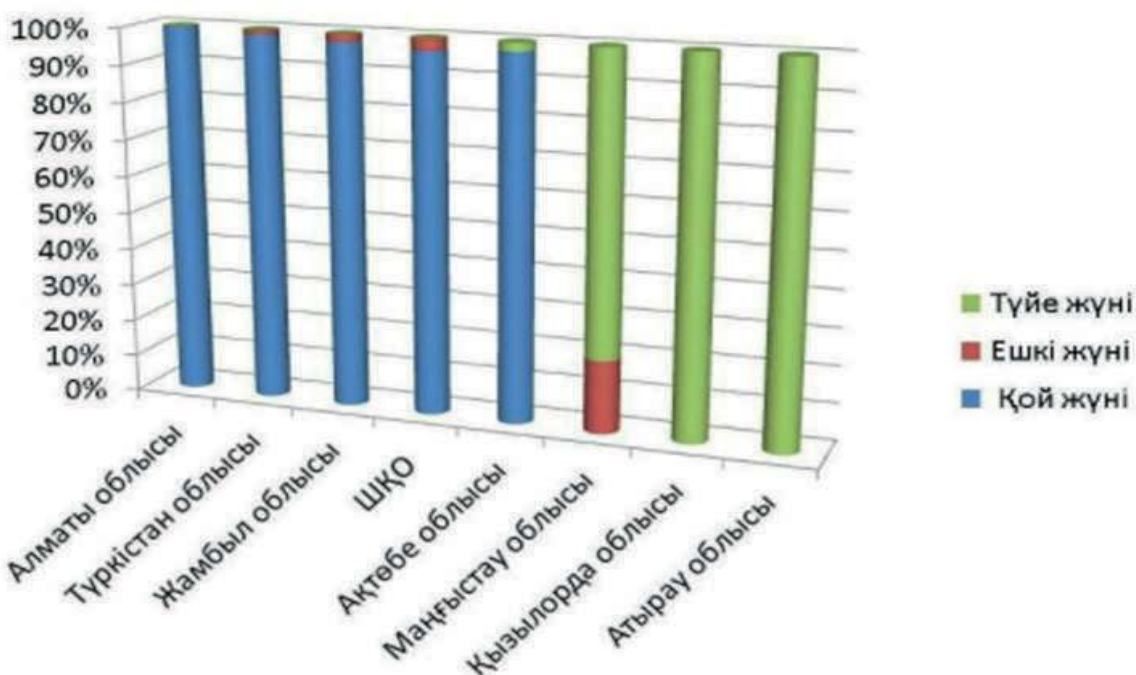
2- суреттен еліміз бойынша жүн өндірісінің көлемі тәуелсіздіктің бастапқы жылдарымен салыстырғанда әлдеқайда төмендегенін көреміз. Бұл жағдай қой шаруашылығының төмендеуімен байланысты екені белгілі. Жалпы алынған 40 мың тонна жүннің 7,1 мың (18%) ғана тоннасы биязы жүн-ге тиесілі, яғни жуылған жүн есебімен өндіріс-ке жарамды 3,5 мың тонна жүн өндіріледі. Ең

бастысы – жүнді өңдейтін, жуатын, сұрыптайтын кешендердің тапшылығы байқалады.

Қазақстан бойынша жүн өңдеумен айналысатын 15 фабрика бар, олар көбінесе Алматы, Жамбыл, Түркістан, ШҚО, Ақтөбе облыстарында орналасқан, олардың өзінің жұмысы баяу жүруде (1-сурет), өйткені түгел дерлік құрал-жабдығы тозған. Бұл кәсіпорындарда жүнді сапалы өңдей алмайды, ал жуылған жүн қосымша өңдеуді қажет етеді.

Бұл кәсіпорындардан шыққан материалдарға ішкі сұраныс жоқ болғандықтан, кәсіпкерлер шеттке шығаруға мәжбүр. Экспорт туралы айтатын болсақ, көбінесе қой жүні өндіріледі, оның 99%-ы арзан бағамен Қытайға жіберіледі. 2018 жылы жүн экспортының көлемі 15,7 мың тоннаны құрады.

Оның ішінде жуылған жүн экспорты – 7,8 мың тонна, жуылмаған жүн – 7,9 мың тонна. Қытай тарапы жүнді шамамен 1 кг-на 1,5 АҚШ долларына, яғни ең арзан бағамен сатып алады да, оны өңдеп, жіп немесе трикотаж материалы ретінде, немесе дайын өнім ретінде әлденеше қымбат бағамен өзімізге сатады, мысалы Қытайдан әкелінетін жүн жіптерінің құны шамамен 22 АҚШ доллары тұрады. Ал сол жүн өнімдерін тұтынатын киімнарлығы бізде баршылық, тіпті бюджеттен қаржыландырылады, мысалы арнайы формалар, әскери киімдер, мектеп формалары және т.б. Ішкі сұраныс 100 тоннадан аспайды. Жүн өнімдерін тұтынатын бірден-бір тұтынушылар еліміздегі қолөнер бұйымдарын жасайтын шағын және орта бизнес өкілдері. Олардың өзі сапалы өңделген жүнді шетелден сатып алады. Бұл жағдайлардан Қазақстанда жүн өндірісін дамытып, оны отандық және сыртқы нарыққа шығару тиімді екенін көрсетеді.



Сурет 3 – Қазақстан бойынша жүн өңдеу статистикасы, %

Себебі тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында шаруашылықтың бұл түрі даму жағдайында болған. Жекешелендірудің тиімсіз жүргізілуіне байланысты

аталған салада бірқатар қордаланған проблемалар пайда болып отыр. Біздің талдау нәтижелерімізден еліміздегі қой шаруашылығының дамуы мен жүн өндірісіндегі негізгі проблемаларды көреміз.

Бізге белгілі болып отырғандай, қазіргі таңда мал шаруашылығының кәсіпкерлері қырықтықтан кейін қойдың жүнін қоқысқа тастайды немесе өртейді. Оның барлығы еліміздегі бұл өнім түріне сұраныстың болмауымен байланысты. Жүн өндірісі саласының мамандардың зерттеуі бойынша жүн өңдеу саласында кездесетін негізгі проблемалар келесідей:

Жүн сапасының төмен болу себебі, шаруалардың жүннен гөрі, еттің пайдасына көп көңіл бөледі, өйткені бір қойдан 2 кг-дай жүн алынады, оның құны сол қойды қырықтыру үшін жалдану ақысынан төмен болып шығады. Сондықтан, шаруалар жүн сапасына мән бермейді және қой тұқымын асылдандаруға деген қызығушылық жоқ.

Тағы бір мәселе, жүн өнімін сатып алып, өзімізде өңдейтін, жіп иіретін және дайын өнім өндіретін отандық кәсіпорындар жоқ. Бұл бизнес түрлеріне берілетін мемлекеттік субсидия жоқ және инвесторлар тартылмаған. Қойды қырықтыру тек шопандардың, шаруалардың жеке мәселесіне айналған. Ауылшаруашылығы саласында жүн өндірісін дамытуға арналған арнайы бағдарлама немесе несиелер қарастырылмаған.

Қорытындылай келе, жүн өндірісіндегі негізгі мәселелерді атап өтсек:

1. Жүн сапасының төмендігі және қой шаруашылықтарының жүн өңдеу мекемелерінен алшақтығы, сұраныстың жоқтығы;
2. Жүнді жуатын, сұрыптайтын мекемелерде заманауи техникалар мен технологиялардың болмауы;
3. Мекемелердің қаржы мәселелерінің шешілмеуі, арнайы бағдарламалармен қамтылмауы, инвесторлар тапшылығы;
4. Салықтық жеңілдіктердің қарастырылмауы.

Қалыптасқан мәселелерді шешу бойынша келесідей шараларды жүргізу керек деп есептейміз:

1. Жүн сапасын арттыру мақсатында бірқатар жұмыстар атқарылуы керек. Оның ішінде жүн өндірісімен айналысатын орта және шағын бизнеске қолдаулар көрсетілуі керек. Мысалы, шаруалардан жүн қабылдайтын орталықтар құру және оның жұмысын жолға қою, Қабылдау орындары жүнді арған кезде сапасына қарай бағасын тағайындауы қажет, сұрыптау пункттерін ашу керек. Және бұндай орталықтар әр өңірде орналасқан болуы керек. Бұл шаруалардың артық шығынын қысқартып, қызығушылығын арттырады. Орталықтар шаруалармен келісім-шарттарға отырып, үздіксіз шикізат алу мәселесін шешуі керек. Бұл орталықтарға мемлекет тарапынан қолдау ұйымдасуы керек, арзан немесе пайызсыз несиелер, лизинг қол жетімді болуы шарт. Жобаның өтелу мерзімін қысқарту мақсатында техника мен арнайы көліктерге 30%-на дейін мемлекеттік инвестициялық субсидия төленуі керек. Мекемелерді қолдау мақсатында салықтың жеңілдетілген түрлерін, тіпті алғашқы бес жылдықта салықтан босату тәсілдерін қарастыру керек.

2. Сонымен қатар, озық технологияларды тарту мақсатында және білікті мамандар дайындау үшін шетелдік компаниялармен мемлекет, оқу орындары

тарапынан қызығушылықты арттырып, мамандар дайындауға келісім-шарттар жасалуы қажет. Арнайы және жоғарғы оқу орындарының студенттері мен орта-шағын бизнес өкілдерін шетелдерде біліктілігін арттыру жолға қойылуы керек.

Жүн өндірісін дамыта отырып, сол жүнді тұтынатын, дайын өнімдер өндіретін жеңіл өнеркәсіп орындарының ашылуына да арнайы жағдай жасалуы қажет. Бұл мекемелерді ашу үшін де жоғарыда айтылып кеткендей, мемлекет тарапынан қолдаулар, мысалы, арзан несие, лизинг, салықтық жеңілдіктерді қажет етеді. Мекемелердің бір-бірімен бизнестік келісім-шарттар арқылы жұмыс жасауын жолға қою керек.

### **Пайдаланған әдебиеттер тізімі**

1. Қазақстанның ауылшаруашылығы кешенінің даму бағыттары//<http://refleader.ru/poljgemerrnayfs.html>

2. Zhibek Nurlankiza; Faia Shulenbayeva; Bazarkhan Rustembayev; Bakytgul Ainakanova; Aigul Kazkenova. The Basic Tendencies of the Agricultural Sector of Kazakhstan's Economy in the Sheep Industry, Vol. 38 (№ 44) Año 2017. Pág. 33, 2017.

3. А.Мұқашев. Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігін арттырудың ілімдік негіздері. - 2018 ж. №5.

4. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы//<https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/8>

5. Plusnin, J.M. (2022) 'Municipal management strategies and their formation factors', Public Administration Issues, 1, pp. 101–123 (in Russian). DOI: 10.17323/1999-5431-2022- 0-1-101-123

Ғылыми жетекші: э.ғ.к., қауым. профессор -Д. Женсхан